

РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Тороп К. С., Ярмола Н. А.

ВСТУП

Реалізація інклюзивної практики в освіті, серед іншого, порушує проблему щодо основної мети сучасної освіти для всіх дітей, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами. Водночас ставить перед нами питання щодо визначення пріоритетності серед таких завдань, як академічні знання, максимальна реалізація здібностей і обдарувань чи соціалізація й адаптація до життя в суспільстві. У світовій практиці ефективність розв'язання цієї проблеми пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу в освіті. Передусім це орієнтація освітнього процесу на досягнення результату, що відображається ключовими компетентностями, але не обмежується ними.

Компетентнісний підхід знайшов відображення в оновлених нормативних документах України. Зокрема, у законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», у Державних стандартах початкової та базової середньої освіти¹. Освітні цілі, які визначені в нормативно-правових документах, окреслюють основні засади компетентнісного підходу в навчанні, результати оцінювання знань здобувачів освіти, зміст яких ґрунтується на принципах науковості, полікультурності, системності, інтегрованості, дитиноцентризму, єдності навчання й виховання тощо.

Компетентнісний підхід визначено як ключовий методологічний інструмент для досягнення цілей Болонського процесу, у якому основний концептуальний орієнтир формування освітнього змісту базується на стандартах освітньо орієнтованого навчання, готовності продовжувати вчитися протягом усього життя та саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Новостворені нормативи «Нової української школи», які запроваджуються у практику навчання дітей з особливими потребами, націлені на досягнення не лише предметних компетентностей, як це було раніше, але й ключових. *У контексті навчання компетентнісний підхід передбачає* не специфічні предметні вміння

---

¹ Про освіту : Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

та навички, навіть не абстрактні розумові дії або логічні операції, а конкретні, життєві, які необхідні дитині будь-якого віку². Цей підхід в навчанні *дітей з особливими освітніми потребами* тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим (потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі «для всіх» на суб'єктивні надбання одного учня, які можна виміряти) та діяльним (може бути реалізований лише в діяльності, тобто у процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій). Тобто компетентнісний підхід передбачає: переорієнтацію із процесу на результат освіти в діяльній вимірі; зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у дітей здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях. Важливою стає не наявність в учня внутрішньої організації знань, а здатність застосовувати компетентності в навчанні та житті.

Теоретичні аспекти компетентнісного підходу, як результату освіти, представлені в низці праць закордонних і вітчизняних учених: дослідження компетентностей як результату освіти, не як суми засвоєної інформації, а як здатності людини діяти в різних проблемних ситуаціях (Н. Бібік, В. Кремень, В. Луговий, С. Максименко, О. Савченко, В. Серіков, Г. Селевко, О. Пометун та інші); особливості становлення та розвитку компетентнісного підходу в освіті окреслено у працях Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена³; дослідження компетентностей як системного прояву знань, умінь, здібностей і особистісних якостей, що дозволяють успішно вирішувати функціональні завдання на основі діяльностей й особистісно орієнтованого підходів (І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інші); практична реалізація компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості розкрито в роботах І. Агапова, В. Болотова, А. Вербицького, І. Зимньої, О. Лебедева, В. Серікова, А. Хуторського й інших⁴.

---

² Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/paran8#n8>.

³ Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку : навчально-методичний посібник / О. Бабяк та ін. ; за ред. В. Засенко, Л. Прохоренко. Київ : Наша друкарня, 2019. 332 с.

⁴ Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова та ін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

Попри різні підходи до проблеми, вчені одностайні в тому, що компетентнісний підхід в освіті є методом навчання, що спрямований на опанування учнями ключових компетенцій, які є універсальними для застосування знань у різних видах діяльності, використання набутих умінь у життєдіяльності.

Реалізація компетентнісного підходу в роботі з дітьми, які мають порушення інтелекту, відкриває перед учнями безліч можливостей. Формування ключових і предметних компетентностей у змісті шкільної освіти дітей з особливими потребами здійснюється шляхом визначення наукових сфер конкретного предмета для формування необхідних компетентностей та створення передумов для цілеспрямованого взаємозв'язку навчання й розвитку учнів. Критерієм відбору наукових сфер у змісті кожного предмета є та наукова інформація, яка забезпечує опанування та практичне втілення в життя визначених компетентностей у відповідній галузі освіти.

Взаємозв'язки у формуванні різних ключових компетентностей засобами різних навчальних предметів передбачають розвиток у дітей мотивації досягнення, операційності, рефлексивності, самооцінки власних результатів, тобто спрямовані на те, щоб учень сам міг виявити мету діяльності (або сприймати чи розуміти поставлену вчителем), докладати вольових зусиль для досягнення позитивного результату, уміти оперувати потрібними знаннями / способами дій для розв'язання навчального завдання, виконувати практичні дії, прийоми, операції на репродуктивному і творчому рівнях, володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки тощо.

Окрім цього, компетентнісний підхід у навчанні дітей із порушеннями інтелектуального розвитку *дає змогу*:

- відчутно збільшити рівень продуктивності праці, привчити дітей до самостійності та відповідальності за свої вчинки, розвивати їхні творчі здібності й особистісні якості;

- спрямувати зусилля дітей не лише на засвоєння знань, а й на здобуття позитивного досвіду вирішення різних життєвих проблем та виконання певної соціальної ролі;

- не просто отримувати інформацію про щось, а знати, як використати її для вирішення різноманітних життєвих проблем;

- перейти від накопичення знань, умінь і навичок до формування здатності творчо реалізовувати власний досвід на практиці;

- бути готовими відповісти на головні виклики сьогодення, навчатися протягом усього життя, не відставати від блискавичних темпів оновлення та накопичення інформації.

Зважаючи на це, змінюється і роль учня. Дитина починає розуміти, що запорукою успішності є сумлінність, прагнення до саморозвитку і позитивна мотивація.

Кожен навчальний предмет має великий потенціал для розвитку ключових компетентностей дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Потрібно лише спробувати побачити нові способи роботи, вийти за традиційні межі сприйняття предмета, частіше задіювати інтеграцію й інтерактивні технології. Наприклад, на уроках математики можна формувати не лише математичну, інформаційно-цифрову та підприємницьку компетентності. Вивчення цього предмета забезпечує набуття дитиною більшості ключових компетентностей через упровадження інтерактивності та взаємодію з іншими галузями знань.

1. Компетентнісний підхід у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку

Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, який передбачає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетентностей особистості. Результатом такого процесу має бути сформованість загальної компетентності людини, яка включає сукупність ключових компетентностей і є інтегрованою характеристикою особистості.

Ідея компетентнісного підходу в роботі з дітьми з порушеннями інтелекту – одна з відповідей на запитання, який результат освіти необхідний особистості з порушеннями інтелектуального розвитку і затребуваний сучасним суспільством. Формування компетентності учня з порушеннями інтелектуального розвитку натеper є однією з актуальних проблем освіти і може розглядатися як вихід із проблемної ситуації, що виникла через суперечності між необхідністю забезпечити якість освіти та неможливістю вирішити цю проблему традиційним шляхом.

Ідеться про компетентність як про нову одиницю виміру освіченості людини, водночас увага акцентується на результатах навчання, які розглядаються не як сума завчених знань, умінь, навичок, а як здатність діяти в різноманітних проблемних ситуаціях.

Серед предметних компетентностей, які має опанувати школяр із порушеннями інтелектуального розвитку, виокремлено і математичну компетентність, яка визначається як особистісне утворення, що характеризує здатність учня створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під

час розв'язування навчально-пізнавальних та практико зорієнтованих завдань⁵.

На думку дослідників, у структурі предметно-математичної компетентності виділяється обчислювальна складова частина, яка являє собою готовність учня з порушеннями інтелектуального розвитку застосовувати обчислювальні вміння та навички у практичних ситуаціях⁶.

Аналіз способів додавання й віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд свідчить, що для свідомого виконання учні з порушеннями інтелектуального розвитку мають добре знати нумерацію чисел у межах 100, таблиці додавання одноцифрових чисел у межах 10 і відповідні випадки віднімання, засвоїти правила, які є теоретичною основою прийомів обчислення.

Аналіз ситуацій, які виникають у повсякденному житті і для вирішення яких потрібні математичні знання та вміння, свідчить, що їх перелік невеликий, а саме:

- уміння вести підрахунки (лічба, обчислення), для обчислень використовувати відомі формули та правила;

- уміння читати й інтерпретувати інформацію, подану в різній формі (таблиці, графіки, діаграми);

- уміння доказово міркувати і пояснювати свої дії, доводити істинність чи хибність тверджень;

- уміння знаходити довжину, площу, об'єм, масу реальних об'єктів під час розв'язування практичних завдань

- уміння користуватися креслярськими інструментами.

Це загальні вміння, які потрібні кожній людині впродовж її життя. На різних етапах становлення особистості, у професійному і соціальному аспектах її життя вони виявляються і використовуються неоднаковою мірою. Проте вони формуються в роки шкільного навчання, зокрема в початковій ланці.

Відповідно до зазначеного переліку вмінь виокремлено складові частини математичної компетентності школярів із порушеннями інтелектуального розвитку – обчислювальну, інформаційно-графічну, логічну, геометричну. Зрозуміло, що такий розподіл є умовним і може змінюватися у процесі розвитку цього напрямку науки.

---

⁵ Ярмола Н. Компетентнісний підхід до соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчального закладу. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 4 (93). С. 37–45. DOI: 10.33189/ectu.v4i93.39.

⁶ Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова та ін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

У початковій школі математика вивчається як пропедевтичний курс. Метою ознайомлення молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку з елементами математики є підготовка їх до вивчення систематичного курсу в основній школі, здатності використовувати набуті знання і вміння під час вивчення інших предметів та для вирішення життєвих завдань.

Метою навчання української мови в умовах компетентнісного підходу є формування предметних компетентностей, змістове наповнення яких впливає зі змісту ключових.

Нагадаємо, що ключові компетентності формуються у процесі реалізації цілісного змісту освіти загальноосвітньої школи, а предметні – передбачені змістом конкретного предмета і набуваються впродовж конкретного року або ступеня навчання.

Формування ключових компетентностей реалізується в освітніх галузях і навчальних предметах. Водночас кожний предмет забезпечує реалізацію тих складових частин змісту ключових компетентностей, для формування яких має необхідні умови.

З огляду на свою специфіку, предмет українська мова спроможний забезпечити формування і розвиток таких ключових компетентностей у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, як: комунікативна, соціальна; загальнокультурна, уміння вчитись.

Для забезпечення ключової комунікативної компетентності в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку необхідно сформувати готовність до спілкування з іншими людьми. Із цією метою у процесі навчання української мови школярі з порушеннями інтелектуального розвитку повинні опанувати:

- різні види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо);
- мову як засіб спілкування.

Ключова соціальна компетентність передбачає здатність діяти в життєвих ситуаціях відповідно до соціальних норм і правил. Для цього на уроках української мови в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку треба формувати здатність:

- продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді;
- виконувати різні соціальні ролі;
- брати на себе відповідальність за ухвалені рішення та їх виконання.

Загальнокультурна ключова компетентність стосується сфери розвитку культури особистості з порушеннями інтелектуального розвитку в усіх її аспектах. Реалізація цієї компетентності у процесі навчання української мови передбачає передусім формування:

- культури міжособистісних відносин;
- толерантної поведінки;
- моральних якостей, а також ознайомлення з: культурною спадщиною українського народу; визначними подіями та постатями в історії України.

Ключова компетентність уміння вчитися виявляється у здатності учня з порушеннями інтелектуального розвитку організувати і контролювати свою навчальну діяльність. Ця компетентність реалізується на уроках української мови шляхом формування мотивації навчання і здатності:

- організувати свою працю для досягнення результату;
- виконувати розумові операції та практичні дії;
- володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

На основі визначеної мети компетентісно орієнтованого навчання української мови і відібраного змісту тих ключових компетентностей, формування яких спроможний забезпечити цей предмет, можна визначити предметні компетентності. Їх ми виділяємо чотири, а саме: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

Мовленнєва компетентність включає: здатність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань; здатність вести діалог із дотриманням правил мовленнєвого етикету; уміння налагоджувати взаємодію з оточенням, будувати відповідним чином свої висловлювання.

Мовна компетентність передбачає володіння: доступним і необхідним обсягом мовних знань; здатністю застосовувати мовні засоби у власному мовленні.

Соціокультурна компетентність покликана сприяти загальнокультурному розвитку молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, а тому передбачає: знання про свою державу Україну; здатність використовувати в мовленнєвій практиці знання про особливості української національної культури, звичаї, традиції, свята; уміння успішно користуватися мовою під час виконання різноманітних соціальних ролей; дотримання етикетних правил спілкування із представниками різних вікових груп і статусів; здатність вирішувати за допомогою мови різні навчальні та життєві проблеми.

Діяльнісна компетентність передбачає володіння загальнонавчальними вміннями і навичками, які поділяються на чотири групи:

- навчально-організаційні – здатність розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання,

організовувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);

– навчально-інформаційні – здатність самостійно працювати з підручником, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог;

– навчально-інтелектуальні і творчі – здатність аналізувати, узагальнювати, встановлювати та пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати і класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання і способи діяльності в нову ситуацію, застосовувати аналогію;

– контрольні-оцінні – уміння використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити і виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення.

Для забезпечення визначених предметних компетентностей і реалізації основних завдань початкового курсу української мови необхідно відібрати відповідне змістове наповнення предмета українська мова. Воно представлене чотирма змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною.

Основною змістовою лінією є мовленнєва. Мовна, соціокультурна та діяльнісна лінії забезпечують реалізацію мовленнєвої.

Мовленнєва змістова лінія передбачає формування і розвиток мовленнєвої компетенції. Зміст цієї лінії включає: слухання і розуміння усних і письмових висловлювань; читання доступних текстів; побудову діалогів; створення усних і письмових зв'язних висловлювань.

Мовна змістова лінія покликана забезпечити формування мовної компетентності.

Соціокультурна змістова лінія спрямована на формування соціокультурної компетентності. Зміст цієї лінії включає: державну символіку України; особливості української національної культури; соціальні ролі; етикетні правила спілкування.

Діяльнісна змістова лінія передбачає формування у школярів із порушеннями інтелектуального розвитку діяльнісної компетентності. До змісту цієї лінії належать загальнонавчальні вміння і навички: навчально-організаційні; навчально-інформаційні; навчальні і творчі; контрольні-оцінні.

Варто підкреслити, що в державних вимогах до навчальних досягнень учнів із порушеннями інтелектуального розвитку робиться акцент на застосування загальнонавчальних, мовних, мовленнєвих і соціокультурних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою розв'язання комунікативних завдань, адаптації школярів до соціального середовища.

Реалізація зазначеного змісту потребує оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу, тобто створення нових підручників, посібників, дидактичного матеріалу, мультимедійних засобів тощо.

Оновлення навчально-методичного забезпечення необхідно здійснювати відповідно до функцій, які покликані виконувати навчальні засоби. Компетентнісний підхід у навчанні вимагає, щоб сучасні навчальні засоби виконували не тільки інформаційну, а й мотиваційну і розвивальну функції.

Для виконання інформаційної функції навчальні засоби з української мови повинні містити передбачений навчальною програмою мовний матеріал, призначений для реалізації мовної змістової лінії, а також завдання, які передбачають розвиток чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання і письма (забезпечення мовленнєвої змістової лінії).

З метою забезпечення мотивації учіння з порушеннями інтелектуального розвитку у навчальних засобах мають бути використані: цікавий текстовий матеріал; ілюстрації; дидактичні ігри; вправи, що передбачають цікавий для учнів процес виконання; завдання, що спонукають до пошуку значущих для учня результатів тощо.

Для реалізації розвивальної функції сучасні навчальні засоби мають містити систему завдань, спрямованих на розвиток пізнавальних здібностей учнів із порушеннями інтелектуального розвитку, а саме на опанування мисленнєвих операцій (аналіз, порівняння, узагальнення, доведення тощо), а також на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях⁷.

Крім того, необхідно, щоб навчальні засоби містили: цілісну систему завдань і вправ, доступних для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку певної вікової категорії; диференційований матеріал з урахуванням рівнів розвитку дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; раціональне співвідношення завдань для тренування і творчого використання; завдання, що передбачають роботу в парі та групі, фронтальну й індивідуальну; завдання на вільний вибір тощо.

Важливим чинником успішної реалізації компетентнісного підходу в навчанні є добір ефективних методів, прийомів навчання і форм

---

⁷ Засенко В., Прохоренко Л. Компетентнісний підхід як основа теоретико-методологічної моделі розбудови освіти дітей з особливими потребами. *Практична психологія в інклюзивному середовищі* : збірник статей I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 р. / заг. ред. : В. Вінс, Т. Кузьменко, І. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 22–27.

організації навчальної діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Метод навчання – це спосіб взаємної діяльності учителя й учнів, спрямований на розв’язання навчально-виховних завдань.

Компетентісно орієнтоване навчання вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів із порушеннями інтелектуального розвитку. До таких належать: продуктивні (вивчений матеріал застосовується в життєвій практиці); евристичні або частково пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв’язанню пізнавальних завдань); проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення); інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Остання група методів чи не найбільше відповідає вимогам компетентісно орієнтованого навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Інтерактивні методи сприяють розвитку здібностей кожної особистості з порушеннями інтелектуального розвитку, дають можливість кожній дитині продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях.

Однак використання інтерактивних методів у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку потребує від учителя ретельного попереднього їх аналізу на предмет доступності й доцільності застосування в початкових класах, а також прогнозування результатів. Водночас треба зважати на той чинник, що використання інтерактивних методів потребує від учнів із порушеннями інтелектуального розвитку певної мовної, мовленнєвої і соціальної підготовки.

Використання інтерактивних методів можливе за умови готовності учнів із порушеннями інтелектуального розвитку до виконання тих розумових і практичних дій, які передбачає той чи інший метод. Над формуванням такої готовності педагог повинен працювати заздалегідь⁸.

Кожному методу відповідають ті чи інші прийоми навчання. Крім загальнодидактичних (пояснення, зіставлення, аналіз, узагальнення, систематизація знань тощо), найбільш цінні з погляду

---

⁸ Тороп К. Модель соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2015. Вип. 30. С. 175–179.

компетентнісного підходу індивідуальна навчальна діяльність, робота в парах, групах.

Дуже важливо, щоб використання тих чи інших методів, прийомів, форм навчання не було «даниною моді», їх добір і використання варто підпорядковувати змісту і меті навчального предмета, урахувати водночас вікові особливості учнів із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку, їхні можливості та здібності.

Одним із найважливіших чинників успішного запровадження компетентнісного підходу в навчанні дітей із порушеннями інтелектуального розвитку є готовність учителя до реалізації поставленої мети.

Щоб успішно формувати компетентну особистість із порушеннями інтелектуального розвитку, сучасний педагог повинен володіти певними якостями. Назвемо лише декілька найактуальніших: успішно вирішувати свої власні життєві проблеми, виявляти ініціативу, самостійність і відповідальність; усвідомлювати мету компетентнісно орієнтованого навчання; планувати урок із використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності, насамперед усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів; пов'язувати навчальний матеріал із повсякденним життям та інтересами учнів; залучати до обговорення попередній досвід школярів; демонструвати учням рольові моделі на прикладі реальних людей, літературних персонажів; під час оцінювання навчальних досягнень школярів не тільки брати до уваги продемонстровані знання і вміння та здатність застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях, а враховувати можливості та здібності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні школярів із порушеннями інтелектуального розвитку буде успішною за умови комплексного забезпечення всіх складових частин навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту навчання, оновлення навчально-методичного забезпечення, добору ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності, відповідної професійної підготовки вчителя.

У виборі критеріїв наукових сфер змісту кожної освітньої галузі особливого значення набувають ті критерії, які забезпечують перенесення стратегічних пріоритетів зі знань і вмінь на розвиток особистісних якостей школяра, здатності використовувати здобуті знання в умовах суспільного життя.

Під час визначення критеріїв відбору змісту шкільної освіти дітей з особливими потребами їх доцільно розділити на критерії відповідності, доступності, пріоритетності та корекції. Тому в освітній системі

навчання школяра з особливими потребами, безвідносно до того, де він навчається (спеціальний чи інклюзивний заклад), у психологічному аспекті є корекція розвитку, реабілітація та соціальна адаптація, у педагогічному – набуття основних компетентностей, необхідних для суспільного буття, зокрема й набуття вмінь самостійно здобувати знання у процесі опанування різних способів пізнавальної діяльності та їх реалізації у своїй практичній діяльності⁹.

2. Структурні елементи конструювання змісту освітньої галузі й навчального предмета для дітей з особливими освітніми потребами

Реалізація окреслених позицій починається з організації курикулуму, що враховує особливості психічного розвитку школярів з особливими потребами, та проведення спеціальних корекційно-розвивальних занять, спрямованих на послаблення чи усунення недоліків розвитку.

У педагогічному плані мета корекційно-розвивальних занять для учнів з особливими освітніми потребами полягає у формуванні пізнавальної, предметно-практичної та навчальної діяльності. Корекційно-розвивальні функції кожного компонента змісту освіти реалізуються в освітніх галузях і навчальних предметах через конкретизацію уявлень про те, як донести до учня наукову інформацію, яку закладено до змісту кожного навчального предмета (наприклад, навчальний матеріал подається відповідно до вікових та інтелектуальних можливостей дітей), через встановлення меж труднощів для таких дітей того чи іншого навчального матеріалу тощо. На практиці це реалізується засобами застосування різноманітних методів навчання, залежно від спеціальних потреб дитини, організації навчального середовища, модифікації/адаптації навчальних матеріалів, введення освітніх послуг тощо.

Тобто під час конструювання змісту освітньої галузі й навчального предмета для дітей з особливими освітніми потребами враховуються логіка наукового матеріалу, зважаючи на те, до якої галузі він належить, а також умови та закономірності процесу навчання, у якому зміст освітньої галузі та навчального предмета реалізується. Зміст на цьому рівні викладається у програмах, планах, стандартах, методичних рекомендаціях тощо.

Корекційний напрям роботи освітнього курикулуму для дітей з особливими потребами, як уже зазначалося, передбачає корекційно-

---

⁹ Засенко В., Прохоренко Л. Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca*. Warszawa : Siedlce, 2018. С. 149–158.

розвивальні послуги у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення, психомоторного розвитку, особистості, опанування основних видів діяльності тощо. Корекційно-розвивальну складову частину курикулуму частково закладено в нормативних документах, зокрема в Державних освітніх стандартах, що дає змогу конкретизувати завдання, які визначають психолого-педагогічні напрями їх реалізації у процесі проведення корекційно-розвивальних занять. Корекція особливостей психофізичного розвитку учнів, розвиток їхньої особистості здійснюються у процесі всього навчання за корекційно-розвивальними програмами, розробленими співробітниками Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, у яких уже враховано вихідні положення Концепції «Нова українська школа»¹⁰.

Отже, зосередженість на потребах людського розвитку, виховання й формування інноваційної людини зумовлюють затребуваність компетентнісної освіти, що передбачає перехід від «навчання всіх усього» до опанування кожним учнем навчальних досягнень на такому рівні, що дає йому можливість успішно вчитися далі, застосовувати набуті знання і вміння у власному досвіді. Зміст шкільної освіти дітей з особливими потребами передбачає єдність методології розуміння і врахування вікових, індивідуальних потреб дитини та перспектив її розвитку, відповідність змісту віковим навчальним можливостям учнів, особистісного підходу, організацію сприятливого для дітей навчально-предметного середовища, поєднання ігрової та навчальної діяльності, здатність застосовувати компетентності в навчанні та житті.

Психолого-педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку, що передбачають: суб'єктно орієнтовану взаємодію дорослих із дітьми, тобто забезпечення таких ситуацій, за яких можливість вибору діяльності, партнера тощо надається кожній дитині з оперттям на її особистий досвід під час освоєння нових знань; орієнтованість педагогічної оцінки на відносні показники дитячої успішності, тобто порівняння сьогоденних досягнень дитини з особливостями психофізичного розвитку з її раніше набутими досягненнями, стимулювання самооцінки дитини; формування ігрової діяльності як найважливішого чинника розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку; створення інклюзивного освітнього

---

¹⁰ Засенко В., Прохоренко Л. Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca*. Warszawa : Siedlce, 2018. С. 149–158.

середовища, що сприяє емоційно-ціннісному, соціально-особистісному, пізнавальному, естетичному розвитку дитини, збереженню її індивідуальності (соціальне середовище у групі, методи моніторингу, розвивальне предметне середовище); збалансованість репродуктивної (відтворювальна за готовим зразком) і продуктивної діяльності (виробляє суб'єктивно новий продукт), тобто дослідницької, творчої діяльності, спільних і самостійних, рухливих і статичних форм активності; співпрацю з батьками дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, що потребує залучення батьків до складання індивідуальної навчальної програми, повне, об'єктивне і регулярне їх інформування щодо розвитку їхніх дітей, запровадження політики та системи підходів, що забезпечують сім'ям необхідну емоційну підтримку; надання додаткових послуг та форм підтримки дитині у процесі її навчання; організація спостереження за динамікою розвитку дитини та її оцінювання з метою забезпечення позитивної мотивації навчання, інформування дітей про їхні індивідуальні досягнення, визначення ефективності педагогічної діяльності; створення індивідуального навчального плану, у якому визначено перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин на вивчення кожного предмета за роками навчання та тижневу кількість годин. У плані також ураховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо; розроблення індивідуальної програми розвитку дитини із порушеннями інтелектуального розвитку. На наш погляд, ефективність роботи з формування компетенцій дітей в інклюзивних групах і класах зростає, якщо сім'я і педагоги працюватимуть у тісному контакті. Відкритість навчального закладу для родини – шлях до успішного розвитку дітей в умовах інклюзивної освіти.

Уважаємо важливим питання реалізації компетентнісного підходу в педагогічній освіті батьків і взаємодії освітнього закладу із сім'єю. Із цією метою для батьків та інших членів сім'ї дитини необхідно організувати батьківські збори з різних проблем, дні відкритих дверей, проводити анкетування батьків, індивідуальні бесіди, консультації, спільні свята, виставки, конкурси; співпрацювати в рамках реалізації групових проєктів (виготовлення книжок-маляток, поробок, макетів, валеологічних газет, плакатів тощо).

Необхідно інформувати родину дитини з порушеннями інтелектуального розвитку про те, що існує психолого-педагогічне консультування батьків, консультативно-методична допомога в організації ефективного дитячо-батьківського спілкування, психологічна підтримка в разі виявлення серйозних психологічних проблем у їхньої дитини у зв'язку з емоційними переживаннями і

подіями в сім'ї як звичайних однолітків, так і дітей з особливими потребами. У контексті соціального та психолого-педагогічного благополуччя дитини взаємодію навчального закладу та родини доцільно вибудовувати на основі глибокого знання своєрідності сімейного виховання.

Отже, організація взаємодії із сім'ями вихованців має бути заснована на знанні правових засад регулювання цього процесу, який розгортається в єдиному освітньому просторі.

Відповідно до концепції модернізації педагогічної освіти одним з основних її завдань є формування компетентного педагога. Аналіз діяльності педагогів дошкільних навчальних закладів і початкової школи засвідчив, що знаючий і компетентний педагог відрізняються не так обсягом і глибиною засвоєння знань, їхньою міцністю, як організованістю особистих знань і мірою їх використання для ухвалення ефективних рішень.

Професійний розвиток педагогів і реалізацію ними компетентісного підходу в контексті сучасної інклюзивної освіти забезпечать такі педагогічні умови: озброєння педагогів додатковими знаннями щодо питань інклюзивної освіти, психофізичних особливостей розвитку дітей, форм і методів їх навчання та виховання; створення середовища, у якому педагоги обирають активну позицію, відчують себе членами команди, підтримують один одного в застосуванні найефективніших стратегій навчання. Доброзичлива, невимушена атмосфера, де визнають унікальність кожного (і педагога, і дитини) та підтримують їх, суттєво стимулює розвиток; організація своєрідної мережі підтримки, тобто здатності навчального закладу реагувати на різноманітність потреб дітей¹¹.

Безпосередньо освітня діяльність молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку, на наш погляд, має реалізуватися на основі формування пізнавальних компетенцій, тобто організації різних видів діяльності дітей: пізнавально-дослідницької, ігрової, комунікативної, музично-художньої, продуктивної, трудової, рухової, а також виконання інтелектуальних завдань, читання художньої літератури. Цьому сприяє інтеграція різноманітних форм і методів роботи з дітьми. Їх вибір здійснюється педагогами залежно від рівня освоєння навчальної програми, контингенту дітей і вирішення конкретних освітніх завдань.

---

¹¹ Zasenکو V., Prokhorenko L. Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*. 2018. № 1. P. 161–166. DOI: 10.32405/2617-3107-2018-1-15.

Особливо актуальним в організації виховного процесу в інклюзивних класах є використання індивідуального і диференційованого підходів, знання головних завдань, принципів, методів та форм організації діяльності школярів. Якість навчального процесу значною мірою залежить від того, як ураховуються та реалізуються потенційні можливості виховання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні особливості розвитку, у дитини завжди є потенціал, використання якого може суттєво поліпшити якість її життя. Учитель початкових класів має забезпечити особистісно орієнтований освітній процес в умовах інклюзії, створити умови не лише для спілкування дітей із порушеннями інтелектуального розвитку з однолітком, а й для прийняття їхнього досвіду. Це дає можливість дітям із порушеннями інтелектуального розвитку бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання, сприяє появі інтересу до пізнання навколишнього світу, формування мотивів до навчальної діяльності, співпраці, забезпечує умови успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

У підсумку варто зазначити, що у статті зроблено спробу стисло акцентувати увагу на тих основних підходах і складових частинах, які є визначальними для оптимізації функціонування системи освіти осіб з особливими потребами в контексті реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Водночас видається доцільним згадати донині наявні проблеми в означеній галузі, на тлі яких і значною мірою з метою їх подолання й будуть упроваджуватися у практику навчання, зокрема й осіб з особливими освітніми потребами, положення вказаної Концепції.

Отже, які ж нерозв'язані проблеми вітчизняної системи освіти стали поштовхом для ухвалення реформаторських рішень?

Однією з наявних проблем є існування значних відмінностей між школами, які територіально, соціально і демографічно працюють у різних умовах, що утруднює реальний доступ учнів з особливими освітніми потребами до здобуття якісної освіти.

Інша – недостатньо розвинена мережа дошкільних закладів, що унеможливує обов'язкову переддошкільну підготовку дітей старшого дошкільного віку.

На особливу увагу, зокрема і в контексті положень Концепції «Нової української школи», заслуговує питання підготовки (перепідготовки) фахівців відповідних спеціальностей, педагогів,

психологів, асистентів педагога, спеціальних педагогів та інших, до роботи з означеною категорією дітей в нових умовах. Ця команда фахівців і покликана практично впроваджувати основні положення Концепції «Нової української школи».

Варто зазначити, що окремі заклади вищої освіти проводять підготовку фахівців із більшості спеціальностей, затребуваних сучасною практикою. Значних зусиль у цьому сенсі докладає Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, який запровадив курси підвищення кваліфікації практично для всіх категорій учасників освітнього процесу, систематичні щомісячні заходи в режимі on-line, періодичне видання відповідних навчально-методичних матеріалів тощо. Проте питання фахової підготовки практичних працівників як для спеціальних, так і для інклюзивних закладів освіти заслуговує на особливу увагу.

Існують й інші не розв'язані до кінця проблеми, про які частково свого часу вже згадувалося. А саме: розроблення організаційно-педагогічних умов раннього виявлення і корекційного впливу на дітей з особливими освітніми потребами; розширення практики переддошкільної підготовки таких дітей; розроблення психолого-педагогічних засад навчання, розвитку і соціалізації дітей із тяжкими порушеннями інтелекту; започаткування профільного навчання учнів з особливими освітніми потребами в середній та старших ланках школи тощо.

Як бачимо, освіта осіб з особливими потребами в Україні, як і освіта взагалі, перебуває у стані постійного пошуку, оновлення й удосконалення. Успіх цього процесу визначальною мірою залежить від розуміння кінцевої мети, спільних зусиль науковців, управлінців, практичних працівників, усієї педагогічної громадськості.

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються особливості компетентісно спрямованого навчання та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями в освітньому просторі згідно з Концепцією Нової української школи. Окреслюються питання організаційно-методичного забезпечення, інноваційні педагогічні технології та рекомендації стосовно їх упровадження у практику. Визначено структурні елементи конструювання змісту освітніх галузей і навчальних предметів, зокрема, для дітей з інтелектуальними порушеннями. Зазначено важливість взаємодії освітнього закладу із сім'єю для реалізації компетентісного підходу. Акцентовано увагу на ролі компетентісного підходу в освіті дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, який має враховувати створення оптимальних умов для ефективних шляхів всебічного розвитку учнів,

сприяти їхньому успішному навчанню та соціальній адаптації. Виявлено, що реалізація компетентнісного підходу має деякі проблеми. Висловлюється думка щодо ефективного впливу компетентнісного підходу в організації освітнього процесу для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/para8#n8>.

4. Стандартизація навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник / О. Бабяк та ін. ; за ред. В. Засенко, Л. Прохоренко. Київ : Наша друкарня, 2019. 32 с.

5. Засенко В., Прохоренко Л. Компетентнісний підхід як основа теоретико-методологічної моделі розбудови освіти дітей з особливими потребами. *Практична психологія в інклюзивному середовищі* : збірник статей І Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 р. / заг. ред. В. Вінс, Т. Кузьменко, І. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 22–27.

6. Засенко В., Прохоренко Л. Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca*. Warszawa : Siedlce, 2018. С. 149–158

7. Тороп К. Модель соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2015. Вип. 30. С. 175–179.

8. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова та ін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

9. Ярмола Н. Компетентнісний підхід до соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчального закладу. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 4 (93). Р. 37–45. DOI: 10.33189/ectu.v4i93.39.

10. Ярмола Н. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення*. Київ : Наша друкарня, 2020. С. 71–76.

11. Zasenko V., Prokhorenko L. Educational development priorities for people with special needs in Ukraine. *Education: Modern Discourses*. 2018. № 1. P. 161–166. DOI: 10.32405/2617-3107-2018-1-15.

Information about the authors:

Torop K. S.,

ORCID ID: 0000-0002-2330-1960

Candidate of Psychological Sciences,

Defectologist

Municipal Educational Institution of the Dnipropetrovsk Regional Council

“Dnepropetrovsk Regional Methodological Resource Centre”

13-A, Patorzhynskoho str., Dnipro, 49044, Ukraine

Yarmola N. A.,

ORCID ID: 0000-0001-9374-5543

Candidate of Pedagogical Sciences,

Head of the Department of Inclusive Education

Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of

National Academy of Educational Sciences of Ukraine

9, Maksyma Berlynskoho str., Kyiv, 04060, Ukraine